

Hans Henie – Strinda høgre skoles første rektor

Av Ingvald Sivertsen

Hans Henie (1887-1950) ble i 1934 utnevnt til bestyrer ved *Strinda kommunale middelskole* og *Trondhjems borgerlige realskole*. I 1942-43 var han i en periode også rektor ved *Trondheim Katedralskole*. Henie deltok på ekspedisjoner til polare strøk både på 1920-tallet og etter andre verdenskrig. I 1949 ble et område på Svalbard oppkalt etter ham.

Dokumenter fra landssvikarkivet gir grunn til å korrigere og kommentere opplysninger og karakteristikker i Støren: *Trondhjems borgerlige realskole 1783-1956* og i Øverås, Erichsen og Due: *Trondheim Katedralskoles historie 1152-1952*, samt i *Strinda videregående skoles jubileumsbok* fra 1983. Henies forhold under krigen har derfor fått stor plass i artikkelen. I likhet med årbokas artikkel om *Strinda høgre skole* i årene fra 1934 til 1956 er artikkelen om Hans Henie ment å være et bidrag til en interessant del av vår lokale skolehistorie.

Familiebakgrunn

I 1883 overtok Hans Henies far stillingen som skolelege ved *Hamar Seminar*, den institusjonen som senere fikk navnet *Hamar lærerskole*. Som medlem av bystyre og formannskap skulle Carl Robert Henie komme til å delta aktivt i byens liv. I februar 1882 hadde han giftet seg med den ti år yngre Helga Greve, og samme år hadde paret

Hans Henie. Bilde fra WikiStrinda.

fått sitt første barn. De kalte henne Blanca etter Helgas mor. I juni 1887 ble Hans født. Barnas mor døde 40 år gammel, mens Carl Robert, Blanca og Hans ble boende i Hamar inntil de i 1910 flyttet til Kristiania, der Carl Robert døde ni år senere.

Carl Robert Henies forgjenger som skolelege ved *Hamar Seminar* var hans svigerfar, Mathias Sigwardt Greve. Svigerfaren gikk i 1883 til stillingen som direktør for *Rikshospitalet*. Mathias og Blanca hadde til sammen 12 barn¹, og Helga var den første av søsknene som vokste opp. Av størst interesse i dag er nok barn nr 8 og 9: Ulrikke Eleonore Sigwarda Greve og Adolf Bredo Stabell Greve. Hans Henies tante Ulrikke

¹Se O. Ingstads bok.

huskes for vevingen av det såkalte *Harald Hardrådeteppe* fra 1937 som henger i *Oslo Rådhus*. Hans onkel Bredo tegnet som arkitekt blant annet *Norges Veterinærhøgskole* i Oslo, *Handelens og Sjøfartens Hus* i Bergen og hovedbygningen ved *Norges tekniske høyskole* i Trondheim.

Ungdomsår fra 1906 til 1930

Etter artium i 1906 og studier ved den polytekniske læreanstalt i København og ved *Universitetet i Lund* ble Hans Henie cand.real. fra *Det Kongelige Frederiks Universitetet* i Kristiania i 1914. Allerede i 1915 ble han tildelt graden dr.philos. ved *Universitetet i Lund*. Doktoravhandlingen dreide seg om stjernenes størrelse, antall, lysstyrke og fordeling i verdensrommet. Arbeidet fikk rosende omtale også internasjonalt².

Grunnlaget for at Norge i februar 1920 ble tilkjent suvereniteten over Svalbard, var ikke minst at staten i 1911 hadde opprettet *Spitsbergen radio* og en meteorologisk stasjon. I mars 1920 skrev Adolf Hoel – fra 1928 leder av *Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser* – en oppfordring til *Norges geografiske oppmåling* om å sende en astronom til Svalbard for å fastslå den norske stasjonens nøyaktige beliggenhet. Denne henvendelsen førte til at Hans Henie, som etter tre år i *Akers ingeniørvesen* var blitt ansatt ved *Norges geografiske oppmåling*, fikk være med på ekspedisjoner under Hoels ledelse både i 1920 og 1923. Den siste

ekspedisjonen gikk til Svalbard og Bjørnøya, finansiert av Regjeringen og Nansenfondet, og med Otto Sverdrup som kaptein.

Hans Henie var nok i utgangspunktet mer innstilt på å dyrke sine naturvitenskapelige interesser enn på å gjøre karriere i skoleverket. Bare 30 år gammel søkte han i 1917 forgjeves et ledig professorat i geodesi ved *Norges tekniske høyskole*. I mai 1920 ble han imidlertid utnevnt til adjunkt ved *Hamar offentlige høiere almenskole*, og dermed var et livslangt virke i skoleverket innledet. I 1925 ble han ansatt ved *Trondheim Katedralskole*, samtidig med de nylig uteksaminerte lektorene Sverre Steen og Gunnar Høst. Året etter kom også lektor Torjus Berge inn i kollegiet. Steen overtok senere Halvdan Kohts professorat i historie, og Høst er blitt tillagt mye av æren for franskfagets gullalder ved *Universitetet i Oslo* på 1930-tallet. Berge – som i 1947 ble rektor ved *Strinda høgre skole* – hadde deltatt sammen med Henie i Hoels polar-ekspedisjon sommeren 1920.

To år etter tilsetningen ved *Trondheim Katedralskole* konkurrerte Henie på ny om et professorat, og da i astronomi ved *Det kongelige Frederiks universitet* i Oslo. Heller ikke denne gangen nådde han opp. Nå var han imidlertid godt integrert i byens borgerskap. I 1927 var han frimurer og medlem av St. Johanneslosjen *Nordlys*, der kjente bysbarn som Julius Maske og Arne Fjellbu var blant brødrene. For folk flest bidrog det nok til å gjøre Henies navn

²I likhet med to senere rektorer ved *Strinda høgre skole*, Torjus Berge (rektor 1947-1964) og Finn Leon Berntsen (rektor 1964-1983), hadde Hans Henie altså astronomi i fagkretsen.

kjent at han i 1929 og 1930 skrev flittig i *Adresseavisen*, der han trakk vekslers først og fremst på sine naturvitenskapelige kunnskaper. Tema i artiklene fra disse årene kunne være kometer, stjerneskudd og planeter, eller de kunne gjelde praktiske anvendelser av astronomien knyttet til almanakken, som spørsmålet om fast eller bevegelig påske. Det vitner om bredde i interessefeltet og iver etter å spre kunnskap at han i juni 1930 også fant tid til å publisere en artikkel om svenske tobakksdåser i messing!

I 1930 giftet den da 43 år gamle Hans Henie seg med den fjorten år yngre Inga Sætran. Bryllupet sto i brudens hjembygd Bindal. Året etter fikk de datteren Frøydis.

Hans Henie får viktige posisjoner i 1934

Henie kommer for alvor i den lokale offentlighetens søkelys når han i 1934 etter konkurranse med 9 andre søkere blir inspektør ved *Trondhjems borgerlige realskole (Realskolen)*.³ Grunnlaget for etableringen av skolen i 1783 hadde vært en testamentarisk gave på 10 000 Riksdaler fra kammerråd Meincke. Gaven skulle gå til «offentlig Brug og almindelig Bedste». Kammerrådets arvinger bestemte at 4 000 Rdlr skulle brukes til opprettelse av skolen, 3000 til et familielegat og de siste

3000 til et legat for *Røros kobberverks fattigvesen*. I årene som fulgte, fikk *Realskolen* i tillegg større pengegaver fra andre av byens borgere, og dessuten flere kongelige privilegier. Det viktigste av dem var eneretten til å utgi avertissementsavis for det nordenfjelske Norge. I 1891 ble forlagsretten til *Trondhjems Adresseavis* (i dag *Adresseavisen*) solgt for 120 000 kroner, tilsvarende nærmere 9 millioner kroner i dagens valuta. Alle legatene skulle ifølge bestemmelsene disponeres av *Realskolens* inspektør og hans direksjon. Som inspektør på *Realskolen* ble Henie dermed forvalter av store verdier. Og da den nyopprettede *Strinda kommunale middelskole* i 1934 inngikk en kontrakt om leie av lokaler ved *Realskolen*, ble det bestemt at *Realskolens* inspektør, altså Hans Henie, også skulle være bestyrer for landkommunens middelskole.

Realskolens inspektør Føyn (se presentasjon s. 80) hadde søkt avskjed i 1933, «utelukkende av personlige årsaker». I sin avskjedstale ved skoleårets avslutning sommeren 1934 forkynte han at det var «politikk og ikke pedagogikk som hadde ført til innføringen av den tre-årige middelskolen». Ifølge avisene var denne uttalelsen svært oppsiktsvekkende. I ettertid framstår den imidlertid i godt samsvar både med de faktiske forhold og med det Føyn lenge hadde stått for. Alt i

³I 1783 ble *Trondhjems borgerlige realskole* den første borgerskolen i Skandinavia. På folkemunne og i avisene ble skolen oftest omtalt som *Realskolen*, slik det blir gjort både i denne artikkelen og i artikkelen om *Strinda høgre skole* i denne årboka. Borgerskolene tok opp både gutter og jenter. De tilbød «reale» fag som regning, tegning og geografi, og de ga opplæring i levende språk som fransk og tysk. Borgerskolene ga imidlertid ikke fortrinnsrett til bestemte yrker. Manglende opplæring i latin stengte veien til examen artium, og følgelig også til universitetet og til *Krigsskolen*.

1911 hadde skoleinspektør Sven Svensen karakterisert Føyn som «den fremste bekjemper av forslaget om middelskolen bygget på folkeskolen»⁴. Gjennomføringen av enhetsskoletanken ble en demokratisk merkesak. *Arbeiderpartiet* og *Venstre* gikk inn for enhetsskolen⁵, mens *Høyre* nokså enstemmig var imot. Svensen var i mange år *Høyres* ledende skolepolitiker, til tross for at han i spørsmålet om enhetsskolen skilte seg klart ut fra *Høyres* partipolitiske oppfatning.

Den norske skolen er i sterk utvikling fra 1935

Loven om høiere almenskoler av 1869 hadde vært et viktig skritt mot innføringen av et enhetlig skolesystem. Den hadde bestemt at det etter allmueskolens tre første år skulle følge en 6-årig middelskole med to linjer; latinlinje og engelsklinje. Middelskolen skulle både være en praktisk borgerskole og en forberedelse for et treårig, todelt gymnas. Den ene av de to linjene på gymnaset skulle ha latin og gresk som hovedfag, mens de viktigste fagene på den andre linjen skulle være matematikk, naturfag og engelsk.

Med loven av 1896 gikk latin og gresk ut av middelskolens fagkrets, og det treårige gymnaset fikk en reallinje og en språklig-historisk linje med moderne språk og historie som de sentrale fagene.

Denne loven instituerte en 4-årig middelskole som påbygning til de fem første årene av den 7-årige folkeskolen, men en slik ordning var i strid med enhetsskoletanken, og opplagt uheldig for de to øverste klassene i folkeskolen. I 1907 gikk under en halv prosent av avgangselevene fra folkeskolene i Trondheim videre til *Katedralskolen* eller de private middelskoletilbudene, og for *Venstre* og *Arbeiderpartiet* ble det viktig å gjøre adgangen til høyere utdanning til et kommunalt ansvar.

Da byens første kommunale høgre skole – *Trondhjems kommunale middelskole* – startet høsten 1913, ble den derfor etablert som en 3-årig middelskole⁶ bygget på avgangseksamen fra folkeskolens 7. klasse. Fra budsjettåret 1914/15 fikk skolen statsstøtte og eksamensrett. *Katedralskolen* gikk over til treårig middelskole etter at Stortinget i 1920 hadde vedtatt at bare høgre skoler bygget på avsluttet folkeskole kunne få statstilskudd.

Så sent som i 1912 hadde lærerkollegiet ved *Realskolen* under ledelse av Føyn gått inn for å opprettholde mønsteret 5+4. Føyn hadde gode erfaringer fra *Berntsen* og *Føyns* to-årige middelskolekurs. Denne skolen hadde økonomisk støtte fra kommunen, og fikk de fleste av sine elever fra folkeskolens påbygningsår, altså et

⁴Den direkte foranledningen til Svensens uttalelse var at Føyn hadde argumentert sterkt for at den nyetablerte kommunale middelskolen i Ila ikke måtte legges under samme administrasjon som folkeskolen.

⁵«Enhetsskolen» er betegnelsen brukt om det norske skolesystemet som ble innført i 1936; et integrert løp av 7-årig folkeskole, mellomtrinn og videregående skole.

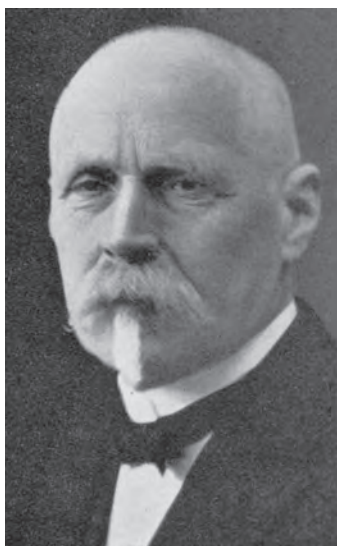
⁶Det kan være litt forvirrende for oss i dag at disse treårige middelskolene etter loven av 1936 etter hvert ble kalt realskoler.

åttende klassetrinn (tilsvarende den senere framhaldsskolen). I en lengre personlig uttalelse skriver Føyn at folkeskolen fikk en stor del av sitt elevmateriell fra hjem uten interesse for skolens arbeid, og at selv byfolkeskolene ikke ga sine elever tilstrekkelige kunnskaper i norsk og regning. Han slo fast at nå skulle «de pædagogiske hensyn ofres for de sociale.» I motsetning til *Katedralskolen* hadde *Realskolen* økonomiske ressurser som gjorde det mulig å neglisjere stortingsvedtaket av 1920. *Realskolen* beholdt derfor i mange år sin egen middelskole med 9 klassetrinn for gutter og 10 for jenter som et alternativ til hele det offentlige skoletilbudet på grunnskolenivået.

Med Henie som rektor tilpasser Realskolen seg til de nye tidene

Under inspektør Føyns ledelse sa folk at *Realskolen* ble styrt som et opplyst enevelde. Hans Henie ble ansett for å være

av en annen legning. Til tross for sine store kunnskaper, ble han ikke regnet som noen god pedagog, og de kollegene som kjente ham fra før, mente han som leder kom til å vise seg for svak, kanskje for «snill». På et vis fikk de kanskje rett, men som ny inspektør og bestyrer tok Henie ikke desto mindre straks et standpunkt som brøt med det direksjonen og tidligere inspektører hadde stått for. Mens man tidligere hadde ment at *Realskolen* med sin solide økonomi burde være fri og uavhengig, ga han i klare ordelag uttrykk for at det ikke lenger var plass for en privat middelskole i Trondheim, og at man måtte gå inn for at skolen skulle få statsstøtte. I de økonomisk vanskelige tidene på 1930-tallet hadde søkningen til *Realskolens* middelskoleklasser sunket dramatisk, og i 1934 vedtok Direksjonen under Hans Henies ledelse å nedlegge disse trinnene *suksessivt*, og *ledige klasserom* ble leid ut til *Strinda kommunale middelskole*. *Realskolen* var altså i ferd med å bli en integrert del av enhetsskolens system.

Hans Henies forgjenger i stillingen som inspektør og bestyrer ved *Trondhjems borgerlige realskole* var Anton Christian Føyn, som også drev det private *Berntsen og Føyns* to-årige middelskolekurs. Etter et kvart hundreårs tjeneste fikk Føyn ros fra direksjonsformannen, som blant annet uttalte at Føyn hadde ledet skolen med ”myndig og sikker hånd”. Formannen framhevet at den avtroppende inspektør «ut fra sin strenge ansvarsfølelse ikke hadde tillatt at *Realskolen* skulle bli tumbleplass for uprøvde ideer.» Inspektøren ble blant annet belønnet med et portrett utført av maleren Gabriel Kielland.

Føyn framstår i dag som en autoritær representant for «den gamle skole», og uttalelser fra Føyns side tyder på at han så på sin langt mer pragmatiske etterfølger med en viss skepsis. Bilde i boka *Trondhjems borgerlige realskole 1783-1956*.

Hans Henie (1887-1950). Dette maleriet hang på Gerhard Schönning skole sammen med malerier av andre inspektører og rektorer ved skolen. Foto: Ingvald Sivertsen.

Her var den ferske inspektør altså både i pakt med sin tid og i opposisjon til sin forgjenger. Søkningen til middelskolene økte enormt på 1930-tallet, og Henie så hvor viktig det var å kunne konkurrere på markedet. Byen hadde siden 1913 hatt *Trondheim kommunale middelskole*, som på den tiden da Henie overtok *Realskolen*, holdt til i Mellomila. Denne skolen hadde 12 klasser, mens *Trondheim Katedralskole* hadde rundt 700 elever i middelskole og gymnas, og var landets største statsskole. I tillegg hadde byen flere private middelskoletilbud og middelskolekurser, noen av dem drevet som ettermiddagsundervisning av lærere ved byens høgre skoler. Fra 1924 til 1936

drev Ivar Skjånes, den gang lektor ved *Trondhjems kommunale middelskole*, på ettermiddagstid *Trondhjems 2-årige gymnas* for elever som av økonomiske årsaker ikke kunne gå på vanlig formiddagsgymnas i tre år.

Første prioritet for Henie som bestyrer og inspektør var at *Realskolen* måtte bli konkurransedyktig i forhold til byens øvrige middelskoler, og her var det mye å ta fatt i. Bare én av skolens 15 lærere og lærerinner i full post hadde i 1934 lektorkompetanse. Lektoren hadde satt som betingelse for å fortsette at han skulle få innvilget en søknad om bedre lønsvilkår, og Henie sørget for at søknaden ble imøtekommet. I tillegg fikk Henie etter hvert overbevist direksjonen om nødvendigheten av å gå over til statens lønnsregulativ for å sikre seg flere lærere med full universitetsutdannelse. I 1935 besluttet direksjonen, etter henstilling fra Hans Henie selv, å endre tittelen hans fra «bestyrer» til «rektor», mens han som leder for stiftelsens legater beholdt tittelen «inspektør». En årsak til endringen var nok at *Trondheim kommune* nylig hadde besluttet å omgjøre bestyrerstillingen ved *Trondheim kommunale middelskole* til rektorat, «for at skolen kan komme i klasse med de øvrige store middelskolene i landet».

Rektor Henie fylte sin plass som leder, og gjorde en god innsats for at skolene han hadde ansvaret for, skulle møte tidens krav. Det gjaldt for eksempel utviklingen av fremmedspråktilbudet og støtteordninger for elever som trengte friplasser. Ikke minst skal han krediteres for utviklingen av en gymnasavdeling ved *Strinda kommunale høgre almenskole*. Det er etter alt å dømme

i første rekke Hans Henies fortjeneste at Strinda så tidlig som høsten 1941 fikk sin første gymnasklasse, en reallinje med 22 elever. På Henies initiativ var det blitt gjennomført en rundspørring blant Strinda-foreldrene om hvilken linje kommunens gymnas skulle tilby først, og ikke overraskende gikk svaret i favør av de åpenbart matnyttige realfagene. Fra høsten 1942 ble det også opprettet en såkalt nyspråklig linje (engelsklinje), slik at Strinda-gymnaset allerede da fikk den faglige profilen som skulle komme til å kjennetegne skolen i lang tid etter at den hadde sluttet å være i kommunal regi.

Krigsårene og anklagen om landssvik

Okkupasjonen skapte fra første stund store vanskeligheter for driften av skolene i Trondheim. Hele skolebygg ble i måneder av gangen rekvirert av tyskerne, og et økende politisk press fra de nazistiske makthaverne skapte utfordrende situasjoner for skolenes lærere og elever. Aller vanskeligst var det for rektorene, som ble pålagt å gjennomføre myndighetenes direktiver. Flere av skolelederne fikk etter krigen en dom for landssvik. For oss har det særlig vært interessant å undersøke hvordan rektor Henie er framstilt i *Strinda høgre skoles jubileumsbok* fra 1968, i *Strinda videregående skoles jubileumsbok* fra 1983 (SVS), i overbibliotekar Wilhelm K. Størens bok om *Trondhjems borgerlige realskoles historie i årene 1783 til 1952* (TBR) og i *Trondheim Katedralskoles historie 1152-1952* av Øverås, Erichsen og Due (TK).

I *Strinda høgre skoles jubileumsbok* fra 1968 innleder rektorene Torjus Berge og Finn Berntsen med en «kort historikk» over skolens historie fra 1934 til 1955. Hans Henie, som altså var skolens leder i mer enn en tredjedel av den aktuelle perioden, er bemerkelsesverdig nok ikke med blant dem som de to forfatterne nevner ved navn i denne historiske oversikten.

I *Strinda videregående skoles jubileumsbok* fra 1983 har lektor Harald K. Bragstad en lengre artikkel om skolens historie fra 1933 til 1964. Der skriver han at Hans Henie som rektor viste seg som en «fremsynt humanist». Han forteller imidlertid også at en «meget banal» orientering om Vidkun Quisling som fylkesfører Rogstad hadde forfattet, var «inspirert av Henie». Artikkelen gir dermed et motsetningsfullt bilde av rektor Henie som en framsynt humanist som under krigen utviklet seg til å bli en person som bidro til å formidle et banalt politisk budskap. Bragstad konstaterer at størstedelen av Henies rektorgjerning gikk forut for hans «nazistiske periode», og at han i ettertid måtte stå til regnskap for den: «Dr. Henie fikk sin straff, og han sonet den.» (SVS s.16.) I boken om *Trondheim Katedralskoles historie* omtaler forfatterne, og blant dem er rektor Øverås, Henie som «nazirektor». (TKH s. 565.)

Wilhelm K. Støren går i sin bok langt i å forklare Hans Henies handlinger, motiver og personlige legning. Han oppsummerer slik: «Som så mange av sine jevnaldrende, sto han tilsluttet *Nasjonal Samling* som passivt medlem. Dette, sammen med hans engstelige natur, forklarer hans fullstendige underkastelsespolitikk overfor okkupa-

sjonsmakten og de nazistiske myndigheter (TBR s. 373.) Henie framstår hos Støren som en lærd, men svak og opportunistisk person, som under krigen var opptatt av å «tekkes makthaverne». Støren avslutter sin omtale av Henie med å fortelle at han «fikk en knekk da tyskerne tapte krigen, og døde som en syk mann i 1948». (TBR s. 379)

Det er for det første nødvendig å korrigere de mest opplagte feilene i Størens faktaopplysninger. Henie døde ikke i 1948. Han deltok derimot på to polarekspedisjoner etter krigen, og rakk å utgi en publikasjon om astronomiske observasjoner på Hopen før han døde ved årsskiftet 1950/51. Han var heller aldri medlem av partiet *Nasjonal Samling*, slik Støren skriver.

Det stemmer heller ikke at Henie, slik Bragstad skriver, «fikk sin straff og sonet den». Det ble riktig nok reist en landsviksak mot Henie våren 1948, og han fikk et forelegg på kr 1000. Grunnlaget for dette var at Henie hadde stått som medlem av *Norsk-Tysk selskap* fra 1942, og at han i 1944 var registrert som formann i selskapets Hamar-avdeling. Siktelsen gikk videre ut på at Henie hadde vært medlem og lagleder av det nazistiske lærersambandet, og at han hadde ytt et bidrag på kr 200 til *Nasjonal Samlings Hjelpesfond*.

I sitt svært nøkterne tilsvaret på forelegget viste Henie til at han hadde meldt seg ut av *Norsk-Tysk Selskap* i juni 1943, og senere ikke hadde meldt seg inn. Han opplyste at han aldri hadde påtatt seg vervet som leder for selskapets avdeling på Hamar. Han benektet ikke at han hadde gått med på å bli medlem av *Norges Lærersamband*,

men anførte til sitt forsvar at han var blitt innkalt til *Trondheim Politikammer* i sakens anledning, og at han der hadde fått beskjed om at alternativet til undertegnelse var øyeblikkelig arrestasjon. Han opplyste at han var blitt ført opp som lagleder i sambandet uten å være blitt forespurt, og at han aldri hadde utført noen funksjon i denne sammenhengen. Om bidraget til hjelpefondet skriver han at det var gitt «for å hjelpe folk som var kommet i nød». På grunnlag av Henies tilsvaret, som ble støttet av et brev fra lensmannen i Øvre Gausdal, ble forelegget trukket og saken henlagt.

Kommentarer til Wilhelm K. Størens omtale av Hans Henie

De nevnte faktafeilene i Størens omtale av Henie i verket om *Trondhjems borgerlige realskoles* historie gjør det berettiget å vurdere kritisk også andre av Størens påstander. Hans tilsynelatende oppsummerende forklaring på rektorens påståtte «fullstendige underkastelsespolitikk overfor okkupasjonsmakten og de nazistiske myndigheter» ser ut til å ha vært selve utgangspunktet for tolkningen av Henies handlinger og motiver. Her skal bare noen av Størens påstander om Henie nevnes.

I april 1940 bodde rektor Henie med sin familie i *Vår Frue Strete* 1a, altså i «*Dessengården*». Hele *Realskolens* hovedbygning ble nokså raskt tatt i bruk av tyskerne til innkvartering av tropper, og i slutten av april meldte Henie til direksjonen at han ikke fant det forsvarlig å bo med sin familie «på et sted som var blitt et militært mål for flyangrep». Han reiste derfor med kone og barn til familiens landsted i Gausdal, og

styrte i noen uker skolen med direktiver per brev til den da 30 år gamle lektor Reidar Jørgensen.

Støren mener han har dekning for å skrive at disse begivenhetene tydelig viste at «Henie ved tyskernes komme hadde fått et sjokk som for lengre tid brakte ham fra konseptene». Begrunnelsen for denne påstanden er interessant, fordi den til en viss grad innebærer en anerkjennelse av Henie som person: «En samvittighetsfull mann som han ville ellers ikke ha dradd fra skolen og overlatt alt til tilfeldighetene» (TBR s. 373). En må forresten undres på om Støren har vært klar over den vurderingen av lektor Jørgensen som ligger implisitt i en slik uttalelse.

En alternativ kommentar til at Henie i en periode tok med seg familien ut av byen, kunne være at den såkalte «Central-komiteen», bestående av ordfører Skjånes, politimester Østerberg, general Strugstad og oberst Frisvold, i april dagene hadde advart byens befolkning om faren for britiske flyangrep, og anbefalt dem som kunne, å evakuere. Hans Henie fulgte altså i likhet med mange andre oppfordringen, fordi han – vel med større grunn enn de fleste – anså at han bodde på et mulig bombemål.

Som nevnt skrev Bragstad i sin artikkel at Rogstads «orientering» var «inspirert av Henie». Støren går lenger, og kan fortelle at orienteringen kom i stand på Henies initiativ: «Etter hvert som nazistenes trykk øket, ble Henie drevet helt i armene på dem. Høsten 1941 ble det satt igang en aksjon fra NS-hold for å gi skolene orientering om Quisling og *Nasjonal Samling*. Henie

anmodet fylkesfører Rogstad om å utarbeide en orientering om Quisling som kunne passe til oppløsning for *Realskolens* elever. Rogstad skriver da «En orientering om det norske folks fører Vidkun Quisling», og Henie ga skolens lærere skriftlig pålegg om å lese den opp i sine respektive klasser i anledning av Quislings besøk i byen. Da samtlige lærere avsto, gikk Henie selv rundt i klassene og leste opp orienteringen.» (TBR s. 375)

Støren gir uttrykk for at det var ettergivenhet og ikke politisk overbevisning fra Henies side som førte ham «i armene» på nazistene. I så fall er det lite trolig at orienteringen om Quisling var Henies ide. Og den ble i alle fall ikke skrevet med tanke spesielt på *Realskolens* elever, slik Støren skriver. Også *Katedralskolens* lærere fikk ordre om å lese teksten høyt i sine klasser, og etter hardt press ga de etter og gjorde som de var blitt pålagt. Henie sparte altså sine lærere for denne belastningen ved å lese opp teksten selv. Dette var ikke nødvendigvis et utslag av feig ettergivenhet.

Støren forteller videre hvordan Henie skal ha tatt et initiativ for å styrke den nazistiske innflytelsen i *Realskolens* direksjon: «I mars 1942 ble det rettet et første alvorlig støt mot *Realskolens* administrasjon fordi den ikke var nazistisk. Merkelig nok kom ikke aksjonen fra noen NS – eller tysk instans, men fra skolens egen rektor... I februar hadde Quisling dannet sin regjering som ministerpresident, og alle ventet at nazifiseringen av alle grener av det norske samfunn skulle skyte fart. Henie, som hele tiden hadde hatt det travelt med å tekkes makthaverne, mente muligens i sin frykt

for å bli veiet og funnet for lett, at han skulle sikre sin posisjon ved å fremme nazifiseringen av *Realskolen*.» (TBR s. 376)

Henies «alvorlige støt» mot skolens direksjon besto i at han henvendte seg skriftlig til van Hirsch – den eneste av direksjonens fem medlemmer som i mars 1942 kunne delta i direksjonsmøter – og ba ham sørge for at det ble oppnevnt representasjon fra Magistraten (Formannskapet), slik at direksjonen kunne bli beslutningsdyktig⁷. Grunnen til at Støren finner anmodningen forkastelig, var at kommunens ledelse var nazifisert. Hans forklaring på Henies initiativ var altså at han «muligens» ønsket å fremme og sikre sin egen karriere.

Paradoksalt nok bemerker Støren at Henies henvendelse egentlig var overflødig, fordi det etter forskriftene i alle fall skulle oppnevnes representasjon for Magistraten. I dag kan vi kanskje holde muligheten åpen for at Henie, som – altså ifølge Støren – var en samvittighetsfull og forsiktig natur, rett og slett var bekymret over at skolen hans var uten et fungerende styre, og derfor ville minne om kommunens plikt til å gjøre direksjonen beslutningsdyktig. For øvrig fikk Henies «alvorlige støt mot skolens

direksjon» ingen konsekvenser, for von Hirsch foretok seg ingenting, og i august var direksjonen igjen beslutningsdyktig.

Samme måned, altså i mars 1942, skriver Støren at rektor Henie «satte igang en annen aksjon». Den gikk ut på å få *Realskolens* lærere til å melde seg inn i det nazistiske *Norges Lærersamband*. Det er vanskelig å forstå hvordan Støren kan mene at denne prosessen var igangsatt av Henie⁸. Departementet hadde 7. mars sendt skolene et skriv om at alle lærere var pliktige til å stå som medlemmer, og at de som unnslo seg, skulle avskjediges uten lønn eller pensjon. Det samme presset ble derfor også øvet overfor de ansatte på *Trondheim Katedralskole*, der så godt som alle lærerne til slutt ga etter og lot seg registrere som medlemmer⁹. Alt i februar 1942 hadde NS henvendt seg til departementet med en anmodning om at rektor Asbjørn Øverås og inspektør Halfdan Ullmann ved Katedralskolen måtte fjernes fra sine stillinger, og i forbindelse med «læreraksjonen» ble Øverås og lektorene Alf Steen, Carl Gotaas og Svend Hokstad arrestert og sendt til Falstad i mars 1942. Alle fire ga etter noen uker etter for et hardt press om å melde seg inn i *Norges lærersamband*, og kunne reise hjem i slutten av april.

⁷Domprost Fjellbu «var ikke lenger i sitt embete», og rådmann Kobbe heller ikke. Direksjonsformann Lindboe var utenbys, og lektor Ullmann var innlagt på sykehus i Oslo.

⁸*Nasjonal Samling* hadde ved «Lov om *Norges lærersamband*» gjort medlemskap obligatorisk for alle som underviste i den norske skolen. Gjennom hemmelige aksjonsgrupper ble det oppfordret til å protestere og nekte å melde seg inn, og flertallet av landets ca 14 000 norske lærere fulgte i første omgang denne oppfordringen. Som en reaksjon fra myndighetene ble over 1000 mannlige lærere arrestert i tiden rundt 20. mars 1942, og av disse ble omtrent 300 – de fleste fra området mellom Bodø og Sunnmøre – sendt til Falstad. Lærere fra andre deler av landet ble sendt til Grini og Jørstadmoen, og ca. 500 av disse ble sendt til tvangsarbeid i Kirkenes.

⁹TKH s. 560.

Mens rektor Øverås i okkupasjonstiden synes å ha oppført seg både dristig¹⁰ og klokt, virker det som om rektor Henie som embedsmann forsøkte å forholde seg nøytralt. Kanskje var han til en viss grad – for å bruke W.K. Størens formulering – «ute av stand til å stikke fingeren i jorda og lukte hvor han var»¹¹ Støren bruker en enkeltepisode for å illustrere dette forholdet. Da det høsten 1940 kom en forespørsel fra *Reichskommisariat* til rektor Øverås om det var mulig å la en tysk elev få plass på *Katedralskolen*, svarte Øverås straks at det nok ikke lot seg gjøre, fordi skolens klasser var overfylte. Imidlertid skriver han i sitt brev til departementet at «*Realskolens* inspektør, dr. Henie, seier at eleven gjerne skal få plass der, da dei ikkje har så store klasser der.» Det var kanskje ikke så reelt gjort overfor kollegaen på naboskolen. Da Henie fikk saken på sitt bord, meldte han skriftlig tilbake til KUD at det fra skolens side «ville bli gjort alt for at den tyske eleven kan få det best mulige utbytte av sin tid ved vår skole, og for at hans skoletid hos oss kan bli lys.»

Avslutningen på Hans Henies karriere i skolen

Etter unntakstilstanden 6. - 12. oktober 1942 ble Øverås forvist fra Trøndelag «for all framtid». Departementet lot ham merkelig nok tjenestegjøre som rektor ved

St. Svithuns skole i Stavanger så lenge krigen varte, mens Henie, som var blitt beordret til å overta ved *Trondheim Katedralskole*, flyttet inn både i rektorkontoret på *Katedralskolen* og i Øverås' leilighet i *Hans Hagerups gate 10*.

I midten av juni 1942 hadde departementet overlatt ledelsen av *Strinda kommunale høgre almenskole* til lektor Alf Munch Bjelke Holtermann, som var blitt ansatt som timelærer ved skolen i 1935. I slutten av september søkte Henie om permisjon fra sin stilling som inspektør ved *Realskolen* i den tiden konstitusjonen som rektor ved *Katedralskolen* varte. Omtrent samtidig kom det imidlertid en meddelelse fra departementet om at lektor Holtermann nå var ansatt som rektor også ved *Realskolen*. Hans Henie satt i stillingen som rektor ved *Katedralskolen* inntil han høsten 1943 ble utnevnt til rektor for et års-kurs for lærerstudenter i lokalene til *Hamar lærerskole*. Holtermann ble da konstituert som rektor også ved *Trondheim Katedralskole*. 12. oktober kunne *Dagsposten* trykke et intervju der Holtermann var avbildet som rektor ved alle de tre skolene.

Like over nyttår 1944 ble lektor Arne Fredrik Holst Uhl utnevnt som ny rektor ved *Trondheim Katedralskole*. Uhl kom fra stillingen som rektor ved *Skien offentlige*

¹⁰Ved eksamensfesten for de nybakte artianere og middelskolekandidater ved *Trondheim Katedralskole* hadde rektor Øverås ifølge *Adresseavisen* 1.7.1941 oppfordret de unge til å «gå modig som en Wergeland gjennom livet.» Med tanke på hva Wergeland representerte, ble nok dette sett på som en provokasjon. Mindre enn et år senere hadde myndighetene gjeninnført den såkalte jødeparagrafen i Grunnloven.

¹¹TBR s. 375.

høgre almenskole, og hadde under krigens tre første år vært en aktiv nazist. Han fikk også Holtermanns plass i *Realskolens* direksjon. Etter krigen overtok Reidar Jørgensen ledelsen av *Realskolen*. Jørgensen hadde vært en av regionens mil.org. – ledere.

Om Holtermann sies det i *Strinda videregående skoles* jubileumsbok av 1983 at han «fikk av sine kolleger skussmål for å være en behagelig skoleleder som i mangt og meget ble stående som en buffer mellom skolen og nazimyndighetene». Holtermann drev kurser i norsk for tyske offiserer, utdannet tolker for tyskerne og ledet tyskundervisning for innkalte folkeskolelærere. Han måtte gå av i mai 1945, og ble erstattet av lektor Finn Børseth inntil lektor Torjus Berge overtok ledelsen av skolen i 1947.

Rettsoppgjøret

Til tross for at saken mot Henie ble henlagt av påtalemakten, feller Støren i sin bok en hard dom over ham. Men i motsetning til Holtermann hadde Henie vært rektor i mange år før krigen, og det er lite som tyder på at han hadde sympati for nazismen. Hans Henie ser ikke ut til noen gang å ha vært politisk interessert, og det er ingen ting som viser at han søkte å utnytte de mulighetene naziststyret kunne gi for å fremme karrieren. Tvert om av slo han i mai 1942 et tilbud om å bli medlem av *Undervisningsrådet*, et sakkyndig råd under KUD som tilsvarte det senere *Rådet for videregående opplæring*. På et opphold i Gausdal betrodde han til en venn at han var «under oppsikt» av *Gestapo*

i Trondheim, og hadde søkt stillingen på Hamar for å komme vekk. *Hamar lærerskole* var i 1937 blitt flyttet fra Hamar til Elverum, og stillingen innebar bare ansvaret for et ett-årig studentkurs med 15 elever¹². Det var med andre ord ikke snakk om noe avansement, og strengt tatt heller ikke om *Hamar lærerskole*.

I likhet med Hans Henie, var Alf Munch Bjelke Holtermann aldri medlem av *Nasjonal Samling*. For sitt samarbeid med okkupasjonsmakten ble imidlertid Holtermann i 1948 ilagt en bot på kr 500. Uhl fikk i juni 1947 en dom på seks års tvangsarbeid og tap «for alltid» av stillingen som lektor. Han vedtok dommen på stedet.

Årene etter krigen

Hans Henie flyttet etter krigen til sine hjemtrakter på Østlandet, og i 1947 deltok han på en ekspedisjon med Svalbard-kontorets ekspedisjonsfartøy «Minna» til Hopen under ledelse av topografen Thor Askheim. I 1948 utga Henie boken *Astronomical observations on Hopen*, og i mai 1949 deltok han på en ekspedisjon til Svalbard via Jan Mayen. Også denne gangen reiste han med «Minna» for å foreta astronomiske observasjoner, men nå under ledelse av hydrografen Kåre Lundquist. *Heniesalen* er i dag navnet på skillet mellom Kvasstoppen og Werenskioldfjellet på Hopen, og stedet fikk sitt navn etter Hans Henie i 1949.

¹²Se Helge Dahl mfl.

I april 1950 ble Hans Henie utnevnt til lektor ved *Halden offentlige høgre almenskole*, men allerede 9. januar 1951 kom meldingen om hans død like før nyttår. Han ble altså 63 år gammel.

Adolf Hoel, lederen for de mange norske Svalbard-ekspedisjonene på 1920-tallet, fikk en streng dom for landssvik. I *Norsk*

biografisk leksikon står det blant annet om denne høyt dekorerte forskeren at han under krigen som rektor ved *Universitetet i Oslo* «forsøkte å skape mest mulig ro ved institusjonen gjennom samarbeid med dekanene, som også ønsket å holde universitetet gående, og med myndighetene». – Alt tyder på at Hans Henie også fortjener et slikt ettermæle.

Heniesalen på Hopen. Foto: Bjørn Ove Finseth. (http://hopenmeteo.no/?page_id=1526).

Viktigste kilder og relevant litteratur:

*Adresseavisen**, *Trondhjems Adresseavis** og *Aftenposten**.

Berge, T. - Berntsen, F.: *Strinda gymnas - Kort historikk for tidsrommet 1933-1968*. 1968.

Dahl, H. med flere: *Hamar lærerskole 100 år*. 1967.*

Christiansen, H.O.: *Trondheim bys historie*, supplementsbindet: *Trondheim i går og i dag 1914 - 1964*. 1973.

Dugstad, B.S.: *Ivar Skjånes 1888-1975 - Røde dager og blå timer*. 2002.

Hoprekstad, O.: *Frå lærarstriden*. 1946.*

Høigård, E. - Ruge, H.: *Den norske skoles historie*. 1963.

Ingstad, O.: *Slekten Greve*. 1943.*

Norsk biografisk leksikon. 2001.*

Strinda videregående skole 50 år, 1933-1983. 1983. (<http://www.strindahistorielag.no/Wikibilder/Strinda-videregaaende-50-aar-1933-1983.pdf>) (SVS).

Støren, W.K. - Schmidt, O.: *Trondhjems borgerlige realskole 1783-1956*. 1956.* (TBR).

Øverås, A. - Erichsen, A.E. - Due, J.: *Trondheim Katedralskoles historie 1152-1952*. 1952.* (TKH).

Dokumenter utlevert fra *Riksarkivet* og *Statsarkivene*:

Trondheim og Strinda politikammers forelegg av 8.1.1948 til Alf Munch Bjelke Holtermann.

Trondheim og Strinda Politikammers forelegg av 7.2.1948 til Hans Henie (mottatt av ham 23.4.1948).

Hans Henies tilsvaret til forelegget, datert 24.4.1948.

Brev fra lensmannen i *Øvre Gausdal til Gudbrandsdal Politikammer* 29.4.1948.

Trondheim og Strinda politikammers henleggelse av saken mot Hans Henie 8.5.1948.

* Tilgjengelig i *Nasjonalbibliotekets* nettbibliotek.

En spesiell takk går til førstearkivar Nina Hveem Carlsen i *Arkivverket* for dokumentasjon i forbindelse med de omtalte landssviksakene, og til konservator Arne Langås ved *Falstadsenteret* for opplysninger om lærerfanger ved *SS Straffefangenlager Falstad*. Takk også til driftsleder ved *Thora Storm videregående skole*, Erling Ingvald Søderlund, for hjelp til å finne og fotografere maleriet av Hans Henie.

Ingvald Sivertsen, f. 1946, tidligere lektor ved *Strinda videregående skole* og førsteamanuensis ved NTNU.